

*Edice a materiály***Putimská epizoda***Úvodem k edici*

Pan Josef Švejk je pucflekem absurdna. Zaklet svými slovy a skutky v Haškově knize, zůstává nám stejně neznámý, jako byl před dvěma světovými válkami tohoto století pro své současníky. To, co bychom chtěli vědět o něm, dovídáme se o sobě samých. Postava coby zrcadlo. V našich představách se znovuutváří Švejkova podoba a jeho pohled může přecházet v úsměv, měnit se v škleb, nebo setrvávat v prázdňném civění...

V době, kdy pražský obchodník se psy přijímá úděl klauna zmítajícího se v banalitách dějinné nevyhnutelnosti, jsou Voskovec s Werichem gymnazisté. Každý v jiné zemi a přeci společně při čtení Švejkových osudů objevují princip jeho komické masky. Ordonanc nadporučíka Lukáše se záhy stane služebníkem jejich privátní hlíny i jedním z hlavních inspirátorů jejich pozdější dramatické tvorby.¹⁾ Postava Švejka už dvojici V+W neopustí. Jako našeptávač, tichý společník i hlučný kumpán je bude doprovázet po zbytek jejich umělecké kariéry, až do konce života.

V zrcadlivé Švejkově tváři se odráží nejen vývoj humoru V+W. Jestliže se protagonisté Osvobozeného v počátcích své divadelní činnosti pokusili obhájit slovo sranda, učinili tak mimo jiné v článku *Humor v revue*, kde pro ně „jakékoliv Švejkovo dobrodružství nemohlo být než pustou hlínou“.²⁾ V roce 1935 na otázku redaktora časopisu *Přítomnost*: „Vidíte ve Švejkovi více než onu psinu?“ odpovídají s důvěrou ve svého „stálého spolupracovníka“, kterému vyhrazují místo v předních liniích bojovníků proti fašismu.³⁾ Pod Švejkovým dohledem vysílají V+W své rozhlasové relace z válečné emigrace. A v jednom z pořadů vystoupí i sám vrchní velitel nejobávanější armády světa, armády Švejků v civilu, Josef Švejk – Praha, Na bojišti, Hostinec U kalicha.⁴⁾ Poválečnou cestou jde patron V+W s každým zvlášť. Jan Werich propůjčí Švejkovi svůj hlas a jedinečným „přečtením“ oživí Haškův román. Jiří Voskovec vzdá poklonu Švejkově atomické energii srandy ve svém Klobouku ve křoví a v jednom z londýnských dopisů na Kampu jakoby

1) K tomu viz především: Jiří Voskovec, *Klobouk ve křoví*. Praha 1965, s. 28 – 30; Vladimír Just, *Proměny malých scén*. Praha 1984, s. 65 – 81.

2) Jedná se o článek Jiří Voskovec a Jan Werich, *Humor v revue. Jenom hlína*. „Literární svět“ 1, 1927 – 1928, č. 13 – 14 (29. 3. 1928), s. 7.

3) Plné znění odpovědi V+W týkající se postavy Švejka: „...Na Švejka se pak díváme oba právě jako na velkou satiru, jejíž kořeny jsou velmi hluboké a daleko přesahují tu pouhou psinu. Nezapomínejte, že Švejk jest zdiskreditován. Příliš často se zapomíná, že cena této knihy je v aktivnosti Švejkova boje proti válce a idiotství imperialismu. Prosté duše si uvědomují jen Švejkův pasivní povrch a vidí v něm znak defetismu. Vysoká cena jeho humoru je pak znehodnocena kramářským zneužíváním à la ‚fóry, psina, švejkovina‘. Tento pivní maloměstský tón přisoudili Švejkovi právě ti, kteří se nepoznávají v Haškových Bretschneiderech a poručících Dubech. A věříme, že Švejk 1935, tento Josef Švejk, který křičel: ‚Nestřílejte, jsou tady lidi,‘ by nás všechny překvapil svou rozhodností, s jakou by se hlásil dobrovolně o svou starou ‚břízu‘ a o místo v předních liniích bojovníků proti fašismu.“ *Werich a Voskovec rozmlouvají s Přítomností*. „Přítomnost“ 12, 1936, č. 46 (20. 2.), s. 745 – 746.

4) Jiří Voskovec a Jan Werich, *Interview s dobrým vojákem Švejkem*. Nepublikovaný čtyřstránkový rukopis scénáře rozhlasového pořadu pro BBC, datovaný 20. srpna 1939. Rukopis je uložen v Literárním archivu PNP v Praze, fond Literární pozůstalost Jana Wericha, nezpracováno.

mimo chodem utrousí: „...Je to k posrání, že máme tak blízko a tak daleko, že svět se tolika zmenšil, a přece, jak říkal ten simulant ve Švejkovi, vevnitř je druhý svět, mnohem větší. Tato věta, jež byla vždy geniální, roste do rozměrů filosofických.“⁵⁾

Avšak ještě krátce před fyzickým rozdělením V+W v roce 1948 spojil dobrý voják Švejk oba komedianty naposled těsně dohromady. V jejich vzájemně se prostupující fantazii předváděl svá extempore s nadějí budoucí hvězdy. Filmový Josef Švejk podle Voskovce a Wericha se svého života nadočkal, přesto po sobě zanechal několik zřetelných stop.

* * *

V následující edici otiskujeme filmovou povídku Švejk autorů Voskovce, Wericha a Steklého. O její existenci se dosud nevědělo, proto můžeme s potěšením konstatovat, že je cenným příspěvkem k dalšímu poznání díla V+W. Zvlášť z toho důvodu, že text filmové povídky lze považovat vedle obnovené hry Pěst na oko a úpravy muzikálu Divotvorný hrnec za nejvýraznější výsledek tvůrčí spolupráce Voskovce a Wericha v letech 1945 – 1948.

O plánech na zfilmování Haškova románu pány V+W se veřejnost mohla poprvé dovědět na počátku února 1948 z denního tisku. Nicméně článek v Mladé frontě s podtitulkem „V+W budou konečně filmovat – Švejk Jana Wericha“ obsahující jen základní informace zůstává spolu se stručnou zmínkou v týdeníku MY 48, která příznačně vyšla poslední aprílový den, první a poslední zprávou o chystaném projektu.⁶⁾ Ačkoliv se uvedený plán neuskutečnil, na jeho původní ideu částečně navázaly jiné filmové projekty: Trnkův loutkový film (*Osudy dobrého vojáka Švejka*, 1954) a Steklého dvoudílný film (*Dobrý voják Švejk*, 1956; *Poslušně hlásím*, 1957). Je proto pozoruhodné, že v dobových ohlasech na tyto filmy nenajdeme, kromě jediné výjimky⁷⁾, ani slovo o předchozím záměru V+W.

Ale zpět k filmové povídce. Jen její text a několik kusých údajů z archivních dokumentů nám napoví cosi víc o zamýšleném švejkovském filmu Voskovce a Wericha (spoluautorský podíl Karla Steklého už nikdo nezjistí⁸⁾, pouze pro zjednodušení zde jeho jméno pomíjíme). Filmová povídka

5) Viz Jiří Voskovec, *Klobouk ve křoví*. Praha 1965, s. 29 – 30. Citát z dopisu viz Jiří Voskovec, *Srdečně Váš*. Praha 1992, s. 67.

6) První zmínkou je nepodepsaný článek, v němž se mimo jiné praví: „...Konečně přišel umělecký šéf skupiny režisér Steklý s plánem filmisace Haškova Švejka: vybral jen charakteristickou epizodu ‚Z Putimi do Putimi‘ a vyprávění Švejkových historek vyhradil kreslenému filmu. Šlo by tedy o zajímavý pokus kombinace hraného filmu s kresleným. Švejk má hrát Jan Werich, jeho hlavního protihráče, putimského četníka Jiří Voskovec, který by také se Steklým film režíroval. Kolektivně se plánuje a bude psát i scénář. K práci na kreslených vložkách byl přizván Jiří Brdečka.“ *Český film v roce 1948. V+W budou konečně filmovat – Švejk Jana Wericha*. „Mladá fronta“ 4, 1948, č. 32 (7. 2.), s. 3. (Jméno Jiřího Brdečky se v článku objevilo nedopatřením, docela jistě tam měl být uveden Jiří Trnka.) Druhou a poslední zprávou o filmu V+W byl článek: – áč, *Švejk po sedmé ve filmovém zajetí*. „MY 48“ 4, 1948, č. 18 (30. 4.), s. 5.

7) Touto čestnou výjimkou je recenze Ivana Soeldnera na film K. Steklého *Poslušně hlásím*, v níž autor připomíná: „...Vůbec celá putimská epizoda vévodí celému filmu – zřejmě jsou to ještě pozůstatky ze scénáře, který Steklý připravoval už po válce, kdy ještě každé jeho dílo bylo událostí ve filmovém světě. Tehdy chtěl Steklý natočit s Voskovcem a Werichem celý film o Putimi...“ (soe), *Zase nepodařený Švejk*. „Mladá fronta“ 14, 1958, č. 1 (1. 1.), s. 5.

8) I když Steklý spolupracoval na scénářích dvou meziválečných filmů V+W (*Hej rup!*, 1934; *Svět patří nám*, 1937), nelze vyloučit, že v tomto případě mohlo být jeho jméno použito pouze pro snažší průběh schvalovacího řízení. Jako umělecký šéf IV. výrobní skupiny v rámci Státní výroby dlouhých hraných filmů měl rovněž vliv na výběr a prosazování námětů (viz následující poznámka).

Švejk vznikala během podzimu 1947, v první polovině divadelní sezóny, kdy se na scéně Divadla V+W U Nováků hrála dosud úspěšná, obnovená *Pěst na oko*. Na počátek března připravovali V+W premiéru *Divotvorného hrnce* a v létě 1948 se chystali natočit svůj pátý společný film, který by za dohledu Karla Steklého režíroval Voskovec. Werich měl hrát Švejka, Voskovec putimského strážmistra Flanderku. Podle data uvedeného na konci textu, autoři povídku dopsali 30. listopadu 1947. Vzápětí vyšla jako interní tisk pro potřeby Československé filmové společnosti, konkrétně k posouzení Filmovým uměleckým sborem (FIUS).⁹⁾ Ten ji schválil ještě do poloviny prosince téhož roku. Další termíny realizace filmu byly na rok 1948 plánovány takto: dokončení scénosledu a scénáře do poloviny dubna, přípravné práce od 15. dubna do 28. června, celý červenec a část srpna byla vyhrazena k natáčení v ateliérech, potom mělo následovat filmování v exteriérech a dokončovací práce do 15. října. První kopie filmu mohla být hotova 15. listopadu 1948.¹⁰⁾ Příčiny, jež tomu zabránily, jsou víc než zřejmé. Ještě 27. ledna 1948 na poradě ústředního ředitele Čs. filmové společnosti s náměstký patřil jeden její bod jednání o filmu „Dobrý voják Švejk s Voskovcem a Werichem v anglické verzi“. Ze zápisu usnesení vyplývá, že se uvažovalo o výrobě i anglické verze filmu a že měly být podniknuty kroky k zajištění jeho zahraniční koprodukcí.¹¹⁾ Poměry v Československu po únoru 1948 však filmovému Švejkovi vzaly dech.

Každá adaptace Švejkových osudů nutně naráží na problém nedramatické formy Haškova románu a ztvárnění její hlavní figury. Elmar Klos ve svém stručném úvodu do haškovské dramaturgie tvrdí: „...Aby bylo Haška možné filmovat, je nutno jej v Haškově duchu znovu napsat. Ale to znamená napřed Haška dokonale poznat, vstřebat jeho způsob humoru, osvojit si charakter jeho dialogu, odhadnout, které dějové a které psychologické prvky z jeho črt je vhodné převzít. A teprve pak je možné z pečlivě vybraného materiálu vystavět nový příběh.“¹²⁾ Všechny uvedené předpoklady pro případné „zpracovatele“ haškovské látky splňovali V+W jako málokdo jiný a text filmové povídky svědčí o tom, že se vydali správným směrem. Z Putimi do Putimi. Peripetie z prvních dvou kapitol druhého dílu *Osudů* jsou rámcem děje: Švejkovy maléry ve vlaku do Českých Budějovic, zastavení v Táboře, jihočeské bloudění a šťastné shledání v Budějovicích. Těžištěm příběhu se pak stává křížový výslech a propitá noc na putimské strážnici. Úvod a závěr jsou autorskou licencí V+W nepostrádající dobově aktuální nádechem. Jinak se text povídky věrně drží Haškovy předlohy. Přes řadu vynechaných pasáží zachovává chronologii Švejkových nehod i přesné znění dialogů. Ty jsou v mnoha případech kráceny a na několika místech přesunuty, jak si to vyžaduje dramatická akce. Pro vystižení Švejka jako postavy i jako literárního díla, zamýšleli autoři kombinovat hraný film s kresleným. Tři kreslené vložky, jejichž autorem měl být

9) Jak bylo v tehdejší praxi běžné, měla příprava filmu před samotným natáčením tři fáze: pěti až desíti-stránkovou synopsi nabídl autor některé z výrobních skupin, které měly vlastní dramaturgii, po přijetí námětu následovalo sepsání filmové povídky v rozsahu asi padesáti stran, jež musela být schválena zvláštním orgánem k tomu účelu zřízeným (FIUS). Vyhovující povídka mohla být rozpracována do scénosledu a scénáře. Ty musely opět projít dohledem FIUSu. Po konečném schválení rozpočtu filmu se přikročilo k jeho výrobě.

10) Rozpis plánovaných termínů realizace filmu je převzat z materiálu *Rámcové termíny českých filmů v ateliérech v roce 1948 k 15. prosinci 1947*. Národní filmový archiv, fond Ústřední ředitelství Čs. filmové společnosti, nezpracováno. Z téhož materiálu vyplývá, že do 15. prosince 1947 byla filmová povídka Švejk schválena.

11) *Zápis porady ústředního ředitele Čs. filmové společnosti s náměstký, 27. 1. 1948*. Národní filmový archiv, fond Ústřední ředitelství Čs. filmové společnosti, nezpracováno.

12) (ek), *Jen četba nebo taky podívaná? (Stručný úvod do haškovské dramaturgie)*. In: Elmar Klos – Pavel Tausig, *Hašek a film aneb Film a Hašek*. Praha 1983, s. 25.

Jiří Trnka, by rozrušovaly ústřední děj a charakterizovaly by tak kompozici Haškových vsuvných novel. Jak je patrné, Voskovec s Werichem nepojali svého Švejka jako pouhou ilustraci vojákovských dobrodružství, ale pokusili se o „nejintimnější dotyk“ Haškova díla s filmem.

Na závěr citujeme z odpovědi V+W na otázku E. F. Buriana: Co je pro Vás Jaroslav Hašek?¹³⁾ „...Škoda, že Hašek není živ, aby nám napsal hru. Nám, pro radost a k vzteku těch, kteří pomalu myslí a kteří proto vidí v Haškově díle paliteraturu. To jsou ti poručíci Dubové, kteří bohužel nevymírají a kteří nedej bůh, kdyby se znovu narodili za pár set let, až Hašek bude ‚klasik‘, by byli uříceni obdivem ‚nad dílem, jemuž staletí neubrala na hodnotách‘.

Dobře, že nás Emile, svou otázkou přivedl na dobrou myšlenku: vezmem Švejka, otevřeme kde-koli a budeme se smát.“

Václav Kofroň

13) *Program D 36. Sezóna 1935 – 1936*, sv. 4, s. 13. (31. 12. 1935).